

Novotného „oblíbený Slovák“

Role národnostní problematiky ve fungování mocenské elity KSČ v letech 1948–1969 na příkladu kariéry Jozefa Lenárta

LUKÁŠ CVRČEK – RICHARD PAVLOVIČ

Rozhodovací procesy a řešení kádrových otázek uvnitř mocenské elity¹ Komunistické strany Československa (KSČ) i v jí podřízených státních orgánech ovlivňovala celá řada faktorů, které však většinou zůstávaly nezasvěcenému pozorovateli skryté.² Bylo to dáno především tím, že komunistická strana se snažila působit navenek jednotně. Zastírala proto střety různých zájmových a názorových skupin v rámci svého vedení, jež však měly zásadní dopad na stranickou politiku, určující osud celé země. Velmi důležitým faktorem byla národnostní problematika.

Pro výzkum skupinové mentality vedení komunistické strany a poznání zákulisních mechanismů jeho rozhodování se hodí poznatky získané při biografickém výzkumu jeho členů. Charakteristické znaky v podstatě jakékoliv profesně vymezené skupiny lze sledovat nejen s pomocí statistických souhrnů údajů o jejich členech (např. o věku, vzdělání, místě původu či výši příjmu), ale také prostřednictvím informací o jejich životním stylu, potřebách, názorech a chování. Zatím sice není k dispozici větší množství komplexně zpracovaných biografii, z nichž by se dalo čerpat, přesto mohou být velmi užitečné alespoň sondy do života vybraných jednotlivců, které přes svou jedinečnou povahu poskytují obecnější poznatky o prostředí, v němž se sledované osoby pohybovaly.

Jako příklad pro demonstraci vlivu národnostní problematiky na fungování komunistické mocenské elity byla zvolena kariéra slovenského funkcionáře Jozefa Lenárta (3. dubna 1923 – 11. února 2004), který mezi svými kolegy vynikal především délkou svého profesionálního působení v politických funkcích. Dokázal se v nich udržet od roku 1945, kdy začínal jako tajemník komunistické organizace v Baťových závodech, až do listopadu 1989. Vyhnul se represím v zakladatelském období komunistického režimu, v období destalinizace po něm nikdo nežádal, aby přijal díl zodpovědnosti za vykonstruované procesy v padesátých letech, a nepadl za obět ani pozdějším normalizačním čistkám, zatímco jiní museli buď natrvalo, nebo přinejmenším načas

odejít do ústraní, případně je z veřejné činnosti vyřadilo trestní stíhání, stáří a zdravotní potíže. Jozef Lenárt přečkal všechny zvraty a s vrcholnou politikou se musel rozloučit až v době vrcholícího rozkladu diktatury KSČ. V průběhu sledovaného období let 1948–1969 vystoupal do předsednictva Ústředního výboru (ÚV) KSČ³ a současně se názorově posouval od bezvýhradně procentralistických postojů až k podpoře federalizace.

Z chudé vesnice do vlády

Jozef Lenárt se narodil v obci Liptovská Porúbka do rodiny dřevařského dělníka, který se angažoval v Rudých odborech, úzce spjatých s komunistickou stranou. V roce 1934 jeho otec po krátké nemoci zemřel a rodina se

- 1 Do roku 1945 se v české historiografii užívalo označení „honorace“, „výtečníci“, „vůdcové“, u elit v Československu po roce 1945 pak obvykle „vedoucí kádry“. „Elita“ je moderní pojem hojně užívaný po roce 1989. Blíže ČECHUROVÁ, Jana – RANDÁK, Jan: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. FF UK – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2015, s. 530.
- 2 U zkoumání elit jako takových je nutné vzít v potaz jejich sociální zázemí, průběh kariéry, osobní znaky/povahové rysy a způsobilosti, způsob myšlení, cirkulaci, jejich reprezentativnost a legitimitu. Blíže k tomu WASNER, Barbara: *Eliten in Europa. Einführung in Theorien, Konzepte und Befunde*. VS Verlag, Wiesbaden 2006, s. 23–27. U Jozefa Lenárta je text zaměřen především na průběh kariéry a zejména na komunikaci (a způsob rozhodování) mezi členy mocenské elity KSČ.
- 3 Ústřední výbory KSČ a KSS, které disponovaly rozsáhlým úřednickým aparátem podřízeným jednotlivým tajemníkům, po únoru 1948 dohlížely na řízení v podstatě veškeré veřejné činnosti v Československu a aktivně zasahovaly do práce státních orgánů (včetně vlády), které v důležitých věcech úkolovaly.

Josef Lenárt v roce 1967 coby předseda vlády uděluje ve Španělském sále Pražského hradu titul laureáta Státní ceny Klementa Gottwalda vynálezci kontaktních čoček Ottovi Wichterlemu (s brýlemi)
Foto: ČTK

ocitla v neudržitelné finanční situaci, kterou matka po roce vyřešila sňatkem s bývalým kolegou svého muže, jenž si do společné domácnosti přivedl dvě děti z předchozího manželství. Přestože měl Jozef Lenárt vzhledem ke svým vynikajícím školním výsledkům možnost získat sociální podporu a studovat na reálném gymnáziu v Liptovském Mikuláši, raději v roce 1939 nastoupil do učení v chemičce Baťova koncernu v Batizovcích u Popradu. V letech 1941 až 1943 pokračoval na mistrovské škole ve Zlíně, kde také souběžně pracoval v provozu jako dělník.

Po návratu ze Zlína do Batizovců v roce 1943 vstoupil do ilegální Komunistické strany Slovenska a brzy

si vysloužil první „ostruhy“ během povstání. Díky svým zásluhám⁴ se ihned po válce zařadil mezi profesionální funkcionáře nejprve místního a brzy také regionálního významu. Svou roli sehrálo i to, že byl svobodný, technicky vzdělaný, absolvoval kvalitní baťovskou školu a nekompromitoval se členstvím v Hlinkově mládeži. Průběh jeho kariéry můžeme sledovat i v rámci sociologie elit. V jeho případě šlo o postupný, nikoli bleskový růst. Co se týče formy, můžeme u něj konstatovat kumulaci institucionální a osobní vzestupné dráhy.⁵ Komunistická strana mu poskytla základní školení a nižší funkce pro získání praxe a zároveň mu ke kariéře pomohly

i osobní kontakty, o čemž bude řeč dále. Své vrstevníky převyšoval právě intenzivním, „americkým“, organizačním a manažerským školením u Bati. Díky němu si uvědomoval, že se může uplatnit ve slovenském i v českém prostředí.

Ještě před rokem 1948 povýšil do aparátu ÚV Komunistické strany Slovenska (KSS), kde pracoval v oddělení lehkého průmyslu. Na IX. sjezdu KSS v roce 1950 byl poprvé zvolen do jejího ústředního výboru, zatímco ve stejné době musela část vedoucích slovenských komunistů v čele s Gustávem Husákem kvůli svému „buržoaznímu nacionalismu“ nuceně provádět sebekritiku a opouštět funkce, přičemž někteří z nich následně neunikli ani trestnímu stíhání v rámci vykonstruovaného procesu v dubnu 1954.⁶

Jozefa Lenárta nic podobného nepotkalo. Kromě jeho loajality vůči pražskému vedení KSČ to bylo dáno především tím, že jeho národní cítení zastínil jeho technokratismus a důraz na odborné řešení problémů. V padesátých letech považoval za mnohem významnější investice do industrializace Slovenska než kompetenční otázky slovenských orgánů ve vztahu k pražskému centru.

Cítil slovenskou identitu a chtěl Slovensku prospět, ale kvůli svému pragmatismu a technokratickému, jednostranně ekonomicky profilovanému myšlení považoval za prvořadý slovenský národní zájem maximální využití obrovského modernizačního a investičního potenciálu, který nabízelo spojení s tehdy výrazně rozvinutějšími českými zeměmi. Utužení centralizace v rámci unitárního státu přitom vnímal jako přijatelnou daň

4 Lenárt nebyl čelným představitelem povstání, v jeho případě šlo spíše o drobnou kurýrskou práci, kterou vykonávaly stovky lidí. Blíže PAVLOVIČ, Richard: Oficiální životopis verzus realita. Vplyv propagandy na tvorbu oficiálního životopisu Jozefa Lenárta počas normalizácie. In: KMEŤ, Norbert - SYRNÝ, Marek a kol.: *Odvajujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*. Múzeum SNP – Ústav politických vied SAV, Banská Bystrica – Bratislava 2013, s. 324.

5 WASNER, Barbara: *Eliten in Europa*, s. 24.

6 Podobně jako v jiných případech byl i tento proces iniciován ze Sovětského svazu. Po jeho roztržce s Jugoslávií v roce 1948 začaly růst obavy Moskvy z toho, že by se i další vazalské státy mohly pokusit o vymaňení se ze sovětské sféry vlivu. V československých poměrech se cílem této kampaně stali národně orientovaní komunisté v KSS, jimž k podezření ze „slovenského buržoazního nacionalismu“ stačilo pouze akcentovat slovenská specifika nebo se vyslovovat pro větší nezávislost na pražském centru.

Gustáv Husák na státní návštěvě NDR v roce 1971. Zleva Erich Honecker, Gustáv Husák a Walter Ulbricht

Foto: Bundesarchiv, Bild 183-Ko614-0006-003 / CC-BY-SA 3.0

za hospodářský rozvoj, rychlou industrializaci a růst životní úrovně na Slovensku.⁷

Patřil proto mezi zastánce co nejtěsnějšího propojení Slovenska s českými zeměmi, což ostatně odpovídalo dobové stranické linii („slovenská otázka“ byla redukována na industrializaci a ekonomické vyrovnávání s českými zeměmi), kterou však na rozdíl od řady jiných hájil upřímně, jak vyplývá ze vzpomínek jeho příbuzného, s nímž v soukromí debatoval o politice.⁸ V jeho projevech ze sklonku padesátých let je dokonce možné v některých případech najít i prvky čechoslovakismu.⁹ Lenárt například odmítal budování vědeckých institucí na národním principu, kritizoval jako přežitek údajnou snahu slovenských škol vydávat příliš mnoho slovenských map a podporoval vytvoření jediného centrálního rozhlasu a televize, aby se nepřestoval lokální patriotismus.¹⁰ Ve snaze slovenských jazykovědců nahrazovat původně česká slova slovenskými ekvivalenty spatřoval projevy separatismu. Literárního kritika Alexandra Matušku označil za „buržoazního nacionalistu“, protože ve svých článcích kritizoval nedostatečnou péči oficiálních míst o rozvoj slovenského jazyka a nízkou úroveň

Gustáv Husák (1913–1991) byl slovenský právník a komunistický politik. V roce 1929 vstoupil do Komsomolu a po čtyřech letech se stal členem KSČ. Za druhé světové války patřil k nejvýznamnějším představitelům ilegální KSS. V roce 1951 byl zatčen a v rámci vykonstruovaného procesu s tzv. slovenskými buržoazními nacionalisty posléze odsouzen na doživotí. Z vězení vyšel po amnestii v roce 1960. Do významnějších funkcí se mu podařilo vrátit teprve v roce 1968, kdy byl jmenován místopředsedou vlády s pověřením připravit ústavní zákon o česko-slovenské federaci. Po srpnové okupaci v roce 1968 se přidal k tzv. realistům, tzn. umírněným stoupencům reformu ochotným vycházet vstříc sovětským představám o dalším vývoji v Československu. Od dubna 1969 první, resp. od roku 1971 generální tajemník ÚV KSČ. V roce 1975 byl zvolen prezidentem. Funkce generálního tajemníka ÚV KSČ se vzdal v prosinci 1987, ale prezidentem a členem nejvyššího vedení KSČ zůstal až do roku 1989. Na prezidentskou funkci rezignoval 10. prosince 1989 a stáhl se do ústraní v Bratislavě, kde strávil závěr života.

slovenštiny u vedoucích funkcionářů KSS.¹¹

V lednu 1950 byl Jozef Lenárt jmenován ředitelem Závodů 29. augusta v Partizánském, které tehdy tvořily

páteř obuvnického průmyslu na Slovensku. Úspěšné řízení podniku se pro něho stalo odrazovým můstkem do vyšších funkcí. V roce 1951 se ve věku 28 let stal náměstkem ministra

7 V tomto směru je mimořádně cenné svědectví Lenártova synovce Ing. Miroslava Hradila, který v 60. letech u tehdy bezdětných Lenártových několik let bydlel během svých pražských studií i krátce po jejich skončení, než získal vlastní byt. Jozef Lenárt mu při rozhovorech mezi čtyřma očima svěřoval své někdy značně kritické názory jak na oficiální politiku, tak na své kolegy z vedení komunistické strany. Kromě toho Miroslav Hradil poskytl celou řadu vzpomínek na další Lenártovy příbuzné a pomohl tak dotvořit představu o jeho rodinném zázemí i životě mimo pracovní dobu. *Archiv autorů, Záznam rozhovoru Lukáše Cvrčka s Ing. Miroslavem Hradilem z 5. 8. 2014.*

8 Tamtéž.

9 MARUŠIAK, Juraj: Udalosti roku 1960 ako demonstrácia sily komunistického režimu. *Politické vedy*, 1999, roč. 2, č. 4, s. 96–97. Česko-slovenská vzájemnost mohla u Lenárta souviset s evangelickou výchovou, bohoslužebným jazykem evangelíků totiž byla čeština. Na rozdíl od svých katolických vrstevníků proto nebyl vystaven protičeskému vymezování se, tak častému v katolicko-ludáckem prostředí.

10 PAVLOVIČ, Richard: Slovenská národná rada 1948–1968. In: MERVART, Jan a kol.: *České, slovenské a československé dějiny 20. století. Osudové osmičky v našich dějinách*. Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové – Ofts, Ústí nad Orlicí 2008, s. 346–349.

11 V rozhovoru z roku 2003 však Jozef Lenárt tvrdil, že si Alexandra Matušku vážil a několikrát ho ochránil před stranickými tresty, které na sebe přivoloval svým ostrým jazykem. Tamtéž.

lehkého průmyslu a podruhé v životě se díky tomu stěhoval za práci do českých zemí. I zde se osvědčil, a tak se s ním začalo počítat pro vysoké funkce. V roce 1953 byl proto vyslán na tříleté studium Vysoké školy stranické při ÚV KSSS v Moskvě, kde mezi jeho spolužáky patřili například Alexander Dubček, pozdější generální tajemník ÚV KSČ Miloš Jakeš nebo dlouholetý federální ministr vnitra Jaromír Obzina. Po návratu v roce 1956 získal Lenárt funkci vedoucího tajemníka Krajského výboru (KV) KSS v Bratislavě, kterou zastával až do dubna 1958. V květnu 1958 znovu povýšil, tentokrát do funkce ideologického tajemníka ÚV KSS se zodpovědností za činnost oddělení agitace a propagandy a oddělení škol, kultury a vědy. Na tomto postu působil až do října 1962, kdy nahradil v čele Slovenské národní rady zesnulého Rudolfa Strechaje.

Předsedou bezvýznamného orgánu

Jozef Lenárt plně podporoval také přijetí nové ústavy v roce 1960,¹² na což později před svými spolupracovníky vzpomínal jako na chybu.¹³ K částečnému přehodnocení jeho postojů v otázkách česko-slovenských vztahů a úloze slovenských národních orgánů ve společném státě přispělo především jeho zvolení předsedou Slovenské národní rady (SNR), která byla za jeho předsednictví v letech 1962–1963 z mocenského hlediska zcela bezvýznamná. Až při výkonu této funkce si uvědomil, co je třeba změnit.

Faktické umrtvení a nepotřebnost slovenských národních orgánů vadily i řadě dalších slovenských komunistů. Z mocenského hlediska by jejich posílení zvýšilo i jejich vliv. Dílčí změny nastaly až v roce 1964, kdy byl přijat politický dokument s ná-

Alexander Dubček (1921–1992) byl slovenský komunistický politik. Dětství a mládí prožil v Sovětském svazu, odkud se jeho rodina vrátila na Slovensko v roce 1938. Hned v následujícím roce se stal členem komunistické strany. V roce 1944 opustil svou profesi strojního zámečníka a připojil se ke Slovenskému národnímu povstání (SNP), během kterého byl zraněn.

Po válce pracoval jako technik, od roku 1949 byl profesionálním funkcionářem. V 50. letech poměrně rychle stoupal ve stranické hierarchii a vystudoval Vysokou školu stranickou při ÚV KSSS v Moskvě. Po návratu v roce 1958 se stal vedoucím tajemníkem KV KSS v Bratislavě a od roku 1960 byl členem ÚV KSČ a tajemníkem ÚV KSČ pro průmysl. Od roku 1963 byl prvním tajemníkem ÚV KSS a členem předsednictva ÚV KSČ. V průběhu 60. let se dostával do stále hlubších rozporů s prvním tajemníkem ÚV KSČ Antonínem Novotným, kterého v lednu 1968 nahradil ve funkci. V rámci KSČ Dubček reprezentoval umírněné reformní křídlo, reálný vývoj v médiích a společnosti však posouval demokratizační proces za hranice mezi přijatelných pro ostatní státy tzv. východního bloku v čele se Sovětským svazem. Výsledkem byla invaze do Československa v noci z 20. na 21. srpna 1968. Dubček pak přistoupil k podpisu tzv. Moskevských protokolů, které se staly nástrojem postupného odbourávání reformních procesů v KSČ.

V dubnu 1969 byl ve funkci nahrazen G. Husákem a stal se předsedou Federálního shromáždění. V říjnu 1969 byl odvolán i z této pozice a „odložen“ jako velvyslanec do Turecka. V roce 1970 byl povolán zpět do ČSSR a vyloučen z KSČ i všech společenských organizací. Žil pak pod dozorem Státní bezpečnosti v ústraní v Bratislavě, kde pracoval jako mechanizátor, a v roce 1981 odešel do penze. V roce 1989 se znovu zapojil do politického života a byl zvolen předsedou Federálního shromáždění. Na jaře 1992 se stal předsedou Sociálně demokratické strany Slovenska. Dne 7. listopadu 1992 zemřel na následky zranění utrpených při autonehodě.

Foto: Alexander Dubček a Václav Havel v listopadu 1989; Jaroslav Kučera's archive, CC BY-SA 3.0

Michal Chudík (1914–2005) byl slovenský komunistický politik. V mládí se živil jako dělník, od roku 1937 byl příslušníkem Finanční stráže. Připojil se ke Slovenskému národnímu povstání. Hned po válce vstoupil do komunistické strany a stal se profesionálním funkcionářem. Jeho kariéra akcelerovala po únoru 1948. Do roku 1951 zastával funkci pověřence pro výživu a zásobování. V letech 1949–1955 byl předsedou KNV v Košicích, 1955–1963 pověřencem zemědělství. V září 1963 byl jmenován předsedou Slovenské národní rady. Patřil k předním příznivcům Antonína Novotného a po jeho pádu byl donucen vzdát se funkce a odejít na pozici ředitele Státního statku ve Vrakuni. Za normalizace byl velvyslancem v Bulharsku a na Kubě. Od roku 1979 žil jako penzista v Praze, kde také zemřel.

zvem *Za plnšie uplatnenie SNR*, na jehož přípravě se Jozef Lenárt už jako premiér podílel společně s prvním tajemníkem ÚV KSS Alexandrem Dub-

čekem a předsedou SNR Michalem Chudíkem.¹⁴ Tato modifikace výkladu ústavy z roku 1960 sice znamenala určité rozšíření působnosti SNR, ale

12 Ústava přijatá 11. července 1960 přinesla nejviditelnější změnu v podobě změny názvu státu na Československá socialistická republika. Z pohledu česko-slovenských vztahů znamenala oslabení role slovenských národních orgánů.

13 STÍSKAL, Ladislav: *Veci a vecičky Jozefa Lenárta*. Agentúra IQ-Janošovský, Bratislava 2003, s. 33–34.

14 NA, f. ÚV KSČ 1945–1989, Předsednictvo ÚV (PÚV) KSČ 1962–1966, sv. 57, a. j. 61, b. 1, 61. schůze PÚV KSČ z 24. 3. 1964, Soubor opatření k plnějšímu uplatnění Slovenské národní rady ve smyslu Ústavy a XII. sjezdu KSČ.

zdaleka nevyřešila všechny problémy a nepřinesla ani úplnou spokojenost slovenské intelektuální a kulturní obce.¹⁵

Iniciativa tohoto druhu byla možná jen díky celkovému uvolnění, které přišlo do Československa ze Sovětského svazu spolu s druhou vlnou destalinizace. Díky tomu bylo možné opět nastolovat otázky spojené s postavením Slovenska ve společném státě, bez rizika nařčení ze slovenského buržoazního nacionalismu, které ještě před několika lety znamenalo reálnou hrozbu dlouholetého vězení.

O Jozefu Lenártovi však ani po korekci jeho postojů v první polovině šedesátých let nelze tvrdit, že by se stal velkým bojovníkem za emancipaci slovenských národních orgánů, nebo dokonce federalizaci státu, již se obával kvůli možnému oslabení vůle k dosavadnímu způsobu přerozdělování investičních prostředků, spojenému s negativními dopady na ekonomický rozvoj Slovenska.¹⁶ Uvědomoval si, že vytvoření slovenských národních orgánů, které by řídily slovenskou ekonomiku, by znamenalo i odebrání pravomocí krajům a okresům.

Hlavním důvodem jeho zdrženlivosti v národnostních a dalších otázkách byla především snaha o zachování dobrých vztahů s prvním tajemníkem ÚV KSČ a československým prezidentem Antonínem Novotným, který ve sledovaném období dominoval ve vedení KSČ v míře, o níž lze hovořit jako o osobní

Antonín Novotný (1904–1975) byl český komunistický politik. Vyučil se soustružníkem a živil se jako dělník. Už ve 30. letech se vypracoval na vedoucího funkcionáře krajského formátu. Za okupace se zapojil do odboje, v roce 1941 byl zatčen a do konce války vězněn v koncentračním táboře Mauthausen. Po válce se stal předsedou KV KSČ v Praze a v roce 1946 byl zvolen do ÚV KSČ (v jeho předsednictvu byl od prosince 1951). Po Gottwaldově smrti se v září 1953 stal prvním tajemníkem ÚV KSČ a v roce 1957 byl zvolen prezidentem. Postupně narůstající hospodářské, národnostní i společenské problémy vyvolaly uvnitř KSČ opoziční nálady, které vedly v lednu 1968 k jeho odvolání z pozice prvního tajemníka ÚV KSČ. Záminkou pro jeho definitivní odstavení byla tzv. Šejnova aféra, v jejímž důsledku nejprve v březnu 1968 přišel o funkci prezidenta a hned následující měsíc také o členství ve straně. To mu sice bylo vráceno v březnu 1971, ale do funkcí se už vrátit nemohl. Dožil v ústraní v Praze.

Foto: Antonín Novotný při setkání se Sukarnem, prvním prezidentem nezávislé Indonésie, září 1963; Dutch National Archives, CC BY-SA 3.0 nl

diktatuře. Jozef Lenárt věděl, že za svůj vzestup do funkce předsedy Slovenské národní rady, jež byla sice sama o sobě bezvýznamná, zato však spojená s členstvím v předsednictvu ÚV KSČ, které představovalo skutečné centrum moci, vděčí především prvnímu tajemníkovi. Ten si jeho a Dubčeka vyhlédl už na konci padesátých let jako mladé perspektivní funkcionáře, kteří měli v nejvyšším stranickém vedení výhledově nahradit starší garnituru.¹⁷

Antonín Novotný počítal s jejich bezvýhradnou podporou. Tyto naděje

však naplnil pouze Lenárt, který byl i později, už coby premiér, vnímán jako skalní přívrženec prvního tajemníka, zatímco rozpory mezi Novotným a Dubčkem postupně eskalovaly až do otevřeného konfliktu na sklonku roku 1967, jenž vyústil v Novotného pád.

Do té doby však, jak bylo v zemích sovětského bloku zvykem, hrál Antonín Novotný roli dominantního vůdce, který určoval programy jednání nejvyššího stranického vedení, řídil jejich průběh a zpravidla formuloval také jejich závěry, s nimiž v drtivé větši-

15 Podrobněji k úpravám pravomocí slovenských národních orgánů v 60. letech viz např. KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy 1968*. Doplněk, Brno 2002, s. 244–255; PAVLOVIČ, Richard: *Slovenská národní rada 1948 – 1968*, s. 341–354; RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914–1992*. ÚSTR – Vyšehrad, Praha 2012.

16 Například v roce 1963 během diskuse ve vedení KSČ o rehabilitaci obětí procesu s „buržoazními nacionalisty“ Lenárt prohlásil, že *federace by v ekonomice nadělala tolik zmatků, rozdělilo by se to na dva rozpočty, jaký by byl lokální patriotismus, jak by se lidé drželi stylizace a hádali se, všude by se počítalo, jaký je rozpočet, tak by se na Slovensko nedostalo v rámci federalizace tolik, industrializace by byla horší. Říkalo by se, Češi dávají ze svého rozpočtu na Slovensko. Byly by dva rozpočty, kdyby byly dvě vlády. Přelévá se 8 miliard korun, ty se přelévají ne pro modré oči Košičanů, ale v zájmu celé ekonomiky, což je prospěšné pro plzeňské fabriky, že budou mít plechy z Košic, a také Košičané budou mít ekonomiku, kulturu atd.* NA, Archiv ÚV KSČ, f. PÚV KSČ 1962–1966, sv. 44, a. j. 48, b. 1, 48. schůze PÚV KSČ z 5. 12. 1963, Zpráva komise pro přezkoumání IX. sjezdu KSS z hlediska kritiky buržoazního nacionalismu.

17 Později Antonín Novotný na Lenártovu adresu mj. prohlásil: *Brzy jsem se přesvědčil, že je to schopný soudruh, a co bylo pro nás v Praze důležité, že má porozumění pro naši politiku na Slovensku.* ČERNÝ, Rudolf: *Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta*. PolArt, Česká Kamenice 2008, s. 418. Novotný si vyhlédl perspektivní kádry i v českém prostředí (patřili mezi ně např. Drahomír Kolder a Oldřich Černík).

Ota Šik (1919–2004) byl český ekonom a komunistický politik. Od roku 1961 byl ředitelem Ekonomického ústavu ČSAV. O rok později byl zvolen do ÚV KSČ, od roku 1964 řídil státní a stranickou komisi pro hospodářské reformy. V dubnu 1968 byl na základě návrhu Alexandra Dubčeka jmenován zástupcem ministerského předsedy a koordinátorem hospodářských reform. Po ztroskotání Pražského jara emigroval do Švýcarska. Od roku 1970 působil jako pedagog v Basileji a Manchesteru a později jako profesor ekonomie na Vysoké škole hospodářských a sociálních věd v Sankt Gallenu.

Foto: Ota Šik; Paměť národa

Drahomír Kolder (1925–1972) byl český komunistický politik, původně horník. Po válce vstoupil do KSČ a postupně se vypracoval na vedoucího tajemníka KV KSČ v Ostravě (1958–1962) a na tajemníka ÚV KSČ (1962–1968) se zodpovědností za hospodářské oddělení a těžký průmysl. Předsedal rovněž ekonomické komisi ÚV. V roce 1968 se přiklonil ke konzervativnímu křídlu KSČ a zařadil se mezi pěti signatářů tzv. zvacího dopisu s výzvou vládám zemí Varšavské smlouvy k vojenskému zákroku v Československu. Po přechodném ústupu z aktivní politiky se do ní v říjnu 1969 vrátil, když se ujal funkce ministra – předsedy Ústřední komise lidové kontroly. Od roku 1970 byl také členem byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích. Jeho život a kariéru ukončila vážná nemoc, které podlehl ve věku 46 let.

Foto: Drahomír Kolder na snímku z roku 1963; Bundesarchiv, CC-BY-SA 3.0

ně případů nakonec ostatní alespoň navenek souhlasili,¹⁸ i když si leckdy – včetně Lenárta – mysleli své.¹⁹

Návrhy k projednání většinou předkládali tajemníci ÚV KSČ v čele s Antonínem Novotným, méně často i ostatní členové předsednictva. V diskusi mohli všichni včetně kandidátů vyjádřit svůj názor na projednávanou věc a pokusit se ovlivnit prvního tajemníka při formulaci usnesení. Připomínky a případné úpravy však byly zpravidla méně podstatné.

Mnohem větší váhu nejspíš měly u Novotného zákulisní přímluvy nebo rady funkcionářů a lidí, kteří mu byli z nějakého důvodu blízcí. Zejména pokud se jednalo o sporné záležitosti mezi níže postavenými členy KSČ, na které neměl kvůli svým mezerám ve vzdělání vyhraněný názor. Například přední československý ekonom Ota Šik podle svých vzpomínek díky osobní známosti s Antonínem Novotným z koncentračního tábora prosadil proti vůli tajemníka ÚV KSČ Drahomíra

Koldera k publikaci v *Rudém právu* své pojetí ekonomické reformy, i když si ve finále nebyl jistý, že první tajemník jeho výkladu alespoň trochu porozuměl.²⁰

O generaci mladší Jozef Lenárt si s Antonínem Novotným nebyl nijak blízký a při jednáních předsednictva ÚV KSČ nepatřil k nijak aktivním debatérům. Do větších proslovů se obvykle pouštěl, pouze pokud sám předkládal nějakou záležitost k projednání. Jinak se v diskusích většinou omezoval na kratší a věcné poznámky. Kromě jeho navenek projevovaného respektu vůči stanoviskům prvního tajemníka to souviselo také s obrovským množstvím agendy projednávané v předsednictvu ÚV KSČ, které na svých každotýdenních schůzích rozhodovalo nejen o koncepčních záležitostech prvořadě důležitosti, ale velice často také o méně důležitých detailech operativní nebo personální povahy.

Pokud se navíc vezme v úvahu, že se členové předsednictva ÚV KSČ museli kromě této agendy zabývat i záležitostmi souvisejícími s jejich stranickými nebo státními funkcemi, vyplývá z toho, že nebylo v lidských silách prokousat se stohy dokumentů a přečíst všechny podklady k jednání. Funkcionáři si proto vybírali témata, s nimiž se mohli seznámit hlouběji, a ve zbylých případech klouzali po povrchu a při formulaci svých názorů spoléhali na vyjádření příslušných oddělení ÚV KSČ nebo se jednoduše ztotožnili s postojem prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného. Přirozeně preferovali oblasti, které se kryly s jejich státní či stranickou agendou nebo jim byly blízké. Jozef Lenárt proto nejčastěji debatoval o hospodářských záležitostech, zatímco například problematiku zbrojení a silových složek ponechával stranou.

Jestliže se v debatě setkal s nesouhlasem prvního tajemníka, nesnažil

18 Z hlediska členění zemí sovětského bloku šlo v Československu o byrokraticko-autoritářský komunismus. Blíže k tomu WASNER, Barbara: *Eliten in Europa*, s. 201.

19 *Archiv autorů*, Záznam rozhovoru Lukáše Cvrčka s Ing. Miroslavem Hradilem z 5. 8. 2014.

20 ŠIK, Ota: *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*. Mladá fronta – Polygon, Praha – Zürich 1990, s. 110–120.

se jít hlavou proti zdi, ale pokoušel se své záměry přeformulovat a „salámovou metodou“ je postupně prosazovat během dalších jednání. Výsledkem však často bylo, že své představy neprosadil vůbec nebo pouze ve značně pozměněné podobě, v níž téměř ztratily smysl.

Ostatně celý Lenártův styl vystupování během politických jednání působí v porovnání s jinými funkcionáři jako příliš odbornický a nedostatečně razantní. Rád se vyjadřoval až po důkladné analýze problematiky, ideálně na základě odborných expertiz nebo předchozích zkušeností. Nepotrpěl si na silná slova ani emotivní výstupy. Rozhodně nepatřil mezi umanuté maximalisty, kteří berou buď všechno, nebo nic a na cestě za svým cílem nehlédí nalevo ani napravo. Dal by se naopak charakterizovat jako muž kompromisů, který se dokázal spokojit i s částečným naplněním svých původních představ.

Názornou ukázkou konfliktu Lenártových osobních postojů s jeho loajalitou k Novotnému byla reformulace závěrů pracovní skupiny, která v rámci Kolderovy komise²¹ vyšetřovala pozadí vykonstruovaného procesu se slovenskými buržoazními nacionalisty v čele s Gustávem Husákem.

Pracovní skupina nejprve ve shodě se svým vedoucím Jozefem Lenártem doporučila hlavní komisi, přes níž text prošel k projednání předsednictvem ÚV KSČ, odsouzené rehabilitovat po stranické i soudní linii. Tyto závěry však narazily u Antonína Novotného a dalších funkcionářů, kteří byli do přípravy nezákonných procesů přímo zapleteni a nepřáli si ani nárůst sebevědomí slovenských funkcionářů ve vztahu k pražskému centru, které by mohlo vést k pokusům o revizi státoprávního uspořádání podle ústavy z roku 1960.

V této situaci se Lenárt bez ohledu na své pocity pragmaticky přizpůsobil přání Antonína Novotného a sou-

Ladislav Novomeský (1904–1976) byl slovenský novinář, básník a komunistický politik. Do KSČ vstoupil v roce 1925. Působil jako novinář v řadě komunistických periodik. Jeho básnická tvorba dosáhla širšího přijetí, když v roce 1935 obdržel za sbírku *Otvorené okná* státní cenu. Za druhé světové války člen ilegálního vedení KSS a SNR. Po válce byl jmenován pověřencem školství a osvěty. Od roku 1945 byl také předsedou Matice slovenské a o rok později se stal i předsedou Spolku slovenských spisovatelů. V roce 1951 byl uvězněn v rámci procesu s tzv. slovenskými buržoazními nacionalisty a na svobodu se dostal jako první z nich už v roce 1955. Rehabilitován byl v roce 1963, kdy se mohl vrátit k publikační činnosti. Politicky se krátce angažoval ještě v roce 1968 jako člen ÚV KSS a KSČ, ale v období nastupující normalizace se v roce 1970 pro nesouhlas s čistkami stáhl do ústraní.

Foto: Ladislav Novomeský v roce 1937; volné dílo

Viliam Široký (1902–1971) byl slovenský komunistický politik. V mládí krátce pracoval jako železničář. Do KSČ vstoupil v roce 1921. Už ve 30. letech se stal členem politbyra a tajemníkem ÚV KSČ. Před okupací odešel do emigrace v SSSR, ale v roce 1941 byl vyslán zpět na Slovensko, kde byl zatčen. Po válce se stal předsedou KSS a podílel se na perzekuci povstaleckého vedení KSS. V letech 1950 až 1953 byl ministrem zahraničí, poté se stal premiérem. V této funkci vydržel do roku 1963, kdy musel odejít v souvislosti s revizemi vykonstruovaných procesů proti komunistům v 50. letech. V roce 1968 mu bylo za podíl na procesech pozastaveno členství v KSČ, které mu bylo obnoveno až těsně před smrtí.

Foto: Viliam Široký (vlevo ve světlém plášti) na návštěvě Východního Německa; Bundesarchiv, CC-BY-SA 3.0

hlasil s úpravou závěrečné zprávy tak, aby z ní vyplynulo, že „buržoazní nacionalisté“ byli sice posláni do vězení neprávem, ale kritika Gustáva Husáka a Ladislava Novomeského na IX. sjezdu KSS přednesená Viliamem

Širokým byla v zásadě oprávněná, a proto jejich návrat do širšího vedení strany nepřichází v úvahu.

Zatímco Jozef Lenárt tím považoval celou záležitost za uzavřenou, na Slovensku vyvolaly závěry Kolderovy

21 Tato rehabilitační komise ÚV KSČ působila od září 1962 do dubna 1963 s cílem přešetřit průběh politických procesů vedených s komunisty v 50. letech.

komise z dubna 1963 pobouření, jež otevřeně dali najevo nejen v procesu odsouzení Gustáv Husák a Ladislav Novomeský nebo řadoví členové Lenártovy pracovní skupiny Ján Uher a Ján Paško, ale i někteří další slovenští funkcionáři a novináři, kteří ostře kritizovali Viliama Širokého a domáhali se nového vyšetřování.²²

Čtyřicetiletý premiér

Antonín Novotný nakonec pod tlakem usoudil, že přišel vhodný čas obětovat zkompromitovaného premiéra Širokého a odvést tím pozornost kritiků od vlastní osoby. Do výběru nového předsedy vlády přitom zásadním způsobem zasáhlo národnostní hledisko, které v duchu nepsaných pravidel o zachování rovnováhy ve vedení komunistické strany a státu vyžadovalo, aby se premiérem stal Slovák, když prezidentem a prvním tajemníkem ÚV KSČ je Čech.

Z takto zúženého okruhu kandidátů si Novotný vybral mladého, spolehlivého a vykonstruovanými procesy z padesátých let nezkompromitovaného Lenárta. Zajímavé je, že přestože nová funkce slibovala značné posílení jeho mocenského vlivu, on sám o ni příliš nestál. Argumentoval především svým mládím a nedostatkem zkušeností, protože v době jmenování v roce 1963 mu bylo pouhých čtyřicet let. V devadesátých letech vzpomínal na to, jak Novotný nakonec zlomil jeho odpor k přijetí nové funkce odkazem na stranickou disciplínu, když mu to doslova nařídil. Celou záležitost spolu samo-

Jiří Hendrych (1913–1979) byl český novinář a komunistický politik. Už jako student vstoupil v roce 1930 do Komunistického svazu mládeže. Ve 30. letech působil jako tajemník KV KSČ v Kladně. Za okupace se zapojil do ilegální činnosti KSČ, za což byl vězněn v koncentračním táboře Mauthausen. Od roku 1954 byl tajemníkem ÚV KSČ pro mezinárodní vztahy a ideologii, kterým zůstal až do března 1968. Po odvolání z funkcí odešel do ústraní.

zřejmě řešili během několika jednání mezi čtyřma očima, která předcházela jeho oficiálnímu představení ostatním členům předsednictva ÚV KSČ jako kandidáta na premiéra.²³

Přestože byl Jozef Lenárt disciplinovaný straník, během jednání předsednictva ÚV KSČ zopakoval své výhrady k přijetí funkce premiéra a navrhl místo sebe tajemníka ÚV KSČ Jiřího Hendrycha.²⁴

Když pomíne u politika velmi neobvyklou absenci touhy po moci a vyšších funkcích, pro Lenárta nic neznamenalo nacionalistické pravidlo o rovnováze národnostního zastoupení ve vedení strany a státu a místo sebe navrhl českého funkcionáře. I tady se projevil jeho pragmatismus a zároveň nízká sebedůvěra. Předjednané závěry však jako obvykle hladce prošly jak předsednictvem, tak ústředním výborem KSČ, takže Jozef Lenárt byl během několika následujících dnů uveden do nové funkce (zastával ji od 20. září 1963 do 8. dubna 1968).

V roli premiéra se zabýval především záležitostmi hospodářského rázu. I na tomto poli však musel balancovat mezi vlivy různých skupin, pro které později v devadesátých letech použil výraz „lobby“. Vzpomínal například na lobby plzeňské Škodovky, energetické a uhelné základny

z Ostravska nebo severních Čech, „baťovskou“ lobby a další skupiny, které se snažily ovlivnit rozhodování nejvyšších orgánů komunistické strany a státu tak, aby z toho profitoval určitý podnik, průmyslové odvětví nebo region, případně prosazovaly takové koncepce, jež odpovídaly jejich představám o dalším vývoji země.²⁵

Lenárt ve svých vzpomínkách zřekl sám sebe do „lobby pro vědeckotechnický rozvoj“, která se snažila prosazovat především modernizaci celého československého průmyslu a zemědělství. Ale nezapomínal ani na Slovensko, kam hodlal přivádět více investičních prostředků ze společného rozpočtu, než by odpovídalo proporčnímu zastoupení této země v československé ekonomice. Přitom se však potýkal se zájmy jiných funkcionářských skupin a nezdědka se před jejich vlivem musel sklonit. Za svou velkou osobní porážku považoval například to, že nedokázal ve vedení komunistické strany prosadit stavbu vodního díla Gabčíkovo-Nagy-
maros už v šedesátých letech, poté co rozvodněný Dunaj začátkem léta 1965 zpusťoval rozsáhlé oblasti na jihu Slovenska. Podpis mezistátní smlouvy o jeho výstavbě v roce 1977 vnímal jako určitou osobní satisfakci.²⁶

22 Slovenský národný archív (SNA), f. ÚV KSS 1945–1989, tajomník Alexander Dubček, k. 2396, sl. XVI, a. j. 18, Protest proti úprave záverov pracovnej skupiny Kolderovej komisie, ktorá mala na starosti proces s buržoáznymi nacionalistami (nedatováno, jaro 1963).

23 JECH, Karel – KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: *K ekonomické reformě 1965–1968. Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945–1967*, sv. 20. ÚSD AV ČR, Praha 1996, s. 41.

24 NA, Archiv ÚV KSČ, f. PÚV KSČ 1962–1966, sv. 35, a. j. 38, b. 14, 38. schůze PÚV KSČ ze dne 17. 9. 1963, Některé úvahy o organizačních opatřeních.

25 Např. Závody V. I. Lenina, jak se v letech 1953–1965 jmenovala Škoda Plzeň (k osvědčené značce se vrátila kvůli propadu prodeje do zahraničí), dokázaly prosadit otázku zabezpečení svých potřeb jako samostatný bod jednání PÚV KSČ, které svým usnesením zavázalo J. Lenárta, aby s ostatními ministry projednal a přijal zásadní opatření, která budou zajišťovat rozvoj plánované výroby i vlastní rozvoj Leninových závodů v souvislosti s úkoly, které jim připadají v celém národním hospodářství. NA, f. ÚV KSČ 1945–1989, PÚV KSČ 1962–1966, sv. 40, a. j. 45, b. 3, 45. schůze PÚV KSČ ze dne 12. 11. 1963, Zabezpečení úkolů Závodů V. I. Lenina Plzeň v roce 1964 a 1965.

26 Vedení KSČ se otázkou vodního díla na Dunaji zabývalo už začátkem roku 1965, kdy však v rozhodování převládala především energie-

Jozef Lenárt stál na straně prvního tajemníka Antonína Novotného i během sporu o „dekumulaci funkcí“, do něž se vyvinul střet s vnitrostranickou opozicí z podzimu roku 1967. Opozice přitom netvořila názorový monolit, spíše šlo o kombinaci různých důvodů pro podporu odstranění Novotného z čela KSČ. Proti prvnímu tajemníkovi se postavilo také mnoho slovenských funkcionářů, jimž vadilo především postavení Slovenska ve společném státě a způsob řízení jeho záležitostí, přičemž sám Antonín Novotný negativní nálady vůči své osobě ještě přizívoval.²⁷

Takové chování nebylo příjemné ani Jozefu Lenártovi, který v devadesátých letech prohlásil na adresu Novotného, že jeho jednání zavinil

nedostatek příležitostí Slovensko blíže poznat a neporozumění národnostní otázky, v níž podle něho první tajemník nebyl na úrovni potřeb doby. Jeho tehdejší postoje dokonce označil za *nesprávné a hloupé*.²⁸

Přesto ho v lednu 1968 podporoval až do konce. Po nuceném odchodu Novotného z funkce prvního tajemníka se musel vypořádat s novou realitou, která přinesla i výpady vůči jeho osobě.²⁹ Lenárt se pokusil zareagovat a vysvětlit své postoje v televizním projevu 18. března. Přihlásil se k Pražskému jaru, označil se za iniciátora nominace Alexandra Dubčeka na nejvyšší stranický post a objasnil, proč byl proti unáhlenému odvolání Antonína Novotného ze stejné funkce.³⁰ Podle novináře a pracovníka

aparátu ÚV KSČ Dušana Havlíčka³¹ Lenárt zajisté neodpověděl na všechno, nerozptýlil všechny pochybnosti, ale zároveň zaujal věcností dílčího rozboru práce vlády a konkrétností stanovisek.³²

Od Novotného se tedy v březnu 1968 distancoval a zároveň podpořil požadavek Slovenské národní rady na federalizaci státu, kterou ještě nedlouho předtím odmítal. Přitom však dal jasně najevo, že i nadále patří ke skalním zastáncům pojetí Československa jako jednotného hospodářského prostoru, a rezolutně odmítal představy, že by každá část budoucí federace hospodařila odděleně.³³

Očekávané změny ve státním i stranickém vedení přineslo plenár-

tický aspekt věci. Tehdy ještě Jozef Lenárt nepatřil k příznivcům stavby kvůli její vysoké pořizovací ceně a více než dvacetileté návratnosti investic. Místo výstavby vodního díla na Dunaji doporučoval větší využití tekutých paliv. Svůj názor změnil, až když začal brát po ničivých povodních v roce 1965 v potaz také jeho regulační roli. Tamtéž, sv. 90, a. j. 95, b. 1, 95. schůze PUV KSČ ze dne 12. 1. 1965, Příprava výstavby vodních děl na Dunaji.

27 Do sporu se dostal např. při oficiální cestě po Slovensku, když na konci srpna 1967 navštívil Matici slovenskou (MS) v Martině, kam zavítal u příležitosti oslav 100. výročí otevření tamního gymnázia. Správce MS Juraj Paška se na něj obrátil s žádostí, aby Matice mohla sama udržovat styky se slovenskými krajany v cizině a přijímat bez cenzurních zásahů zahraniční slovenské publikace. Novotný s tím však ve smyslu fungování sovětského bloku nemohl souhlasit, spatřoval v tom hrozbu posilování slovenského separatismu a žádost příkře odmítl. Následující výměna názorů ho rozzuřila tak, že akci předčasně opustil. RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 461–462; Konflikt v Martině byl nezvládnutý z obou stran, časem se z něj ale stala legenda o urážce národa, jak to ve svých pamětech popsal také V. Biľak, který A. Novotného doprovázel. BILAK, Vasil: *Paměti Vasilu Biľaka I. Unikátní svědectví ze zákulisí KSČ*. Agentura Cesty, Praha 1991, s. 84–85.

28 Zároveň se Lenárt domníval, že v pozadí extempore v Martině hrál roli „fenomén Husák“, kterého se podle něho Novotný i řada dalších funkcionářů báli, což ovlivňovalo jejich chování. JECH, Karel – KAPLAN, Karel – VÁCHOVÁ, Jana: *K ekonomické reformě 1965–1968*, s. 39–62.

29 Gustáv Husák např. na městské konferenci KSS v Bratislavě hovořil o Jozefu Lenártovi a Michalu Chudíkovi jako o Novotného přísluhovcích během krize ve vedení KSČ na podzim 1967, hanbě KSS a třasořítkách, které by se neměly dostávat do politiky, což se vzápětí objevilo v masmédiích. PAVLOVIČ, Richard: Jozef Lenárt a Pražská jar. Pohľad na politickú kariéru J. Lenárta počas spoločenskej krízy a začiatku normalizácie (1967 – 1969). In: STŘEDOVÁ, Veronika (ed.): *České, slovenské a československé dějiny. Moderní přístupy k soudobým dějinám*. Ořtis, Ústí nad Orlicí 2006, s. 140–151.

30 Projev předsedy vlády Jozefa Lenárta. *Rudé právo*, 20. 3. 1968, s. 1–3.

31 Dušan Havlíček (1923–2018) byl český novinář. Působil mimo jiné v *Rudém právu* a *Kulturní tvorbě*. V červnu 1968 byl jmenován do funkce vedoucího úseku tisku, rozhlasu a televize na ÚV KSČ. Po okupaci Československa odešel do emigrace. Svě vzpomínky na práci v aparátu ÚV KSČ shrnul v knize *Jaro na krku. Zázitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968*. ÚSD AV ČR, Praha 1998.

32 HOPPE, Jiří: *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky*. ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 2004, dok. č. 27, s. 112, Článek Dušana Havlíčka „Demokracie na obzoru“ uveřejněný v týdeníku *Reportér*, 3. 4. 1968.

33 *Bude však treba v mechanizme federácie na strane jednej, a v zmysle ekonomickej reformy, novej sústavy hospodárskeho riadenia na strane druhej nájsť spôsoby získavania a znovurozdeľovania zdrojov v prospech rýchleho hospodárskeho vyrovnania Slovenska na úroveň českých krajov. Keď to zanedbáme, urobíme veľkú chybu. Bohatstvo republiky umožňuje teda aj rýchlejší rozvoj Slovenska, a naopak – rýchlejší rozvoj Slovenska je veľkým zdrojom zvelaďovania celej republiky. Máme jednotnú socialistickú ekonomiku a musíme utvárať také podmienky v riadení, aby vyhrávali oba národy, aby bol jej rozvoj prospešný tak pre Slovákov, ako aj pre Čechov*. LENÁRT, Jozef: *Vybrané projevy a stati*. Svoboda, Praha 1983, s. 348.

Člen předsednictva ÚV KSČ a první tajemník ÚV KSS Jozef Lenárt na dožínkách v Nitre, září 1971 Foto: ČTK / Jovan Dezort

ni zasedání ÚV KSČ ve dnech 1. až 5. dubna 1968, přičemž stejně jako v minulosti byl jeho program v několikadenním předstihu projednán předsednictvem, jehož rozhodnutí ústřední výbor poslušně schválil. Mocenský sestup se týkal také Jozefa Lenárta, který měl být odvolán z funkce předsedy vlády a řádného člena předsednictva ÚV KSČ

s hlasovacím právem. Na rozdíl od většiny funkcionářů považovaných za Novotného přívržence ho však nečekal pád do bezvýznamnosti, ale přechod do funkce tajemníka a člena sekretariátu ÚV KSČ s odpovědností za mezinárodní a částečně také ideologické oddělení, pro kterou měl podle svého hodnocení všechny potřebné předpoklady a v níž mohl

využít své zkušenosti z práce vlády. Oceněna byla také jeho iniciativnost, zásadovost a důslednost, stejně jako jeho rozvaha a citlivost při řešení složitých problémů.³⁴

Pro Jozefa Lenárta nebylo jeho odvolání z čela vlády žádným překvapením, protože vzhledem k nepsaným pravidlům národnostní rovnováhy by nebylo dlouhodobě udržitelné, aby obě klíčové pozice prvního tajemníka ÚV KSČ a ministerského předsedy zastávali Slováci, zatímco na Čechy by zbyla pouze podstatně méně významná funkce prezidenta. Tyto důvody Lenárt akceptoval a proti své demisi se nijak nestavěl.

Jenže zatímco ještě 1. dubna 1968 byl oficiálně hodnocen jako úspěšný, zásadový a důsledný funkcionář, který svou pozici opouští v zájmu paritního zastoupení českého a slovenského národa ve vrcholných funkcích, už o dva dny později se předsednictvo ÚV KSČ usneslo na jiném zdůvodnění. V něm se hovořilo o nedostatcích v činnosti vlády způsobených především prací jejího předsedy.³⁵

Obrat přitom nezpůsobila náhlá změna názoru ostatních členů stranického vedení na Jozefa Lenárta, který by kvůli své předchozí podpoře Antonína Novotného v čele vlády s nejvyšší pravděpodobností stejně nezůstal, ani kdyby byl prvním tajemníkem ÚV KSČ zvolen některý z českých funkcionářů. Původní, pozitivní Lenártovo hodnocení bylo spíše taktickým krokem reformního křídla, které nechtělo úplně odkrýt své karty, dokud se necítilo dostatečně silné na otevřenou kritiku odstupujícího premiéra, k jehož bezproblémové výměně šikovně využilo uplatňování národnostní rovnováhy v čele KSČ a státu.

34 NA, Archiv ÚV KSČ, f. PÚV KSČ 1966–1971, sv. 66, a. j. 78, b. 1, Mimořádná schůze PÚV KSČ ze dne 1. 4. 1968, Návrh kádrových změn ve vládě.

35 Tamtéž, a. j. 80, b. 1, Mimořádná schůze PÚV KSČ ze dne 3. 4. 1968, Hodnocení práce J. Lenárta.

Další zvraty v Lenártově kariéře a především v personálním složení mocenské elity KSČ přinesla období tzv. konsolidace a normalizace, následující po okupaci Československa v srpnu 1968.³⁶ V důsledku federalizace³⁷ došlo i k určitým změnám v uplatňování národnostních hledisek v rozhodovacích mechanismech a při obsazování vedoucích pozic.

Po nuceném odchodu Antonína Novotného začal Jozef Lenárt veřejně podporovat nový kurz. V ideologické oblasti ostatně i předtím patřil k tolerantnějším a moderněji uvažujícím funkcionářům mladší generace. Jeho ochota připustit určitou demokratickou poměru však měla své limity. Názorově se proto sblížoval s konzervativní skupinou kolem Drahomíra Koldera, po jejímž boku vystoupil v srpnu 1968 proti legálnímu vedení vlastní strany a státu, i když nejprve nejspíš váhal a pokusil se vyhnout přímému angažmá na straně okupantů hospitalizací v nemocnici pro stranickou elitu. V dalším období pevně zastával prosovětské pozice, za což byl 5. února 1970 odměněn funkcí 1. tajemníka ÚV KSS. Ta sice vypadala poměrně významně, ve skutečnosti se však proměnil v poslušného vykonavatele pokynů z Prahy. Přesto se snažil přispět k rozvoji Slovenska zejména ve sféře průmyslu a v tomto směru zaznamenal řadu úspěchů. To však nic neměnilo na postupném hospodářském úpadku režimu a zůstávání životní úrovně obyvatelstva za vyspělými kapitalistickými státy. V roce 1988 ho KSČ znovu dosadila do ústředního aparátu v Praze, kde nejprve obsadil tajemnickou pozici se zodpovědností za důležitý úsek ekonomie a po odchodu Vasila Bilaka přešel k mezinárodním vztahům a ideologii. Přestože Jozef Lenárt podporoval dílčí hospodářské reformy v rámci „přestavby“, nedokázal přijít s ničím převratným a zabránit kolapsu diktatury KSČ na podzim

Předseda výkonného výboru Organizace pro osvobození Palestiny Jásir Arafat a Jozef Lenárt na ruzyňském letišti v Praze, 17. března 1989
Foto: ČTK

1989, kdy nejprve 26. listopadu zmizel z jejího vedení a 18. ledna 1990 byl ze strany dokonce vyloučen.

To však již nespadá do období zkoumaného v tomto textu, které by se dalo celkově charakterizovat jako éra centralistického řízení jak KSČ, tak státních záležitostí přes pražské ústředí. Do něj byli cíleně přibíráni pouze taková „reprezentanti slovenského národa“, kteří dávali otevřeně najevo pochopení pro dirigistickou politiku centra vůči KSS a slovenským národním orgánům.

Česko-slovenské národnostní hledisko mělo vliv na kádrové záležitosti a rozhodování v ekonomických otázkách. Příslušnost k určité národnosti hrála roli při výběru kandidátů do klíčových stranických i státních

funkcí, vždy však až v druhé řadě, po jejich loajalitě. V některých případech nominace Slováka do centrální funkce automaticky neznamenal pomoc Slovensku.

Postoje k národnostním otázkám a postavení slovenských národních orgánů v rámci společného státu definovaly vlivné funkcionářské skupiny uvnitř KSČ a v určitých případech podstatným způsobem ovlivnily jak vzestupy a pády jejich jednotlivých členů, tak celkovou podobu nejdůležitějších rozhodovacích grémíí komunistické strany a československého státu. Nutnost srovnání hospodářskou úroveň Slovenska s českými zeměmi byla často klíčovým argumentem při rozhodování o investicích do průmyslu a výzkumných institucí. pd

³⁶ Pro potřeby tohoto textu byl termín „normalizace“ použit v širším smyslu, tedy pro celé období let 1968–1989.

³⁷ Federalizace Československa se uskutečnila 1. ledna 1969, kdy se unitární Československá socialistická republika stala podle ústavního zákona č. 143/1968 Sb. ze dne 27. října 1968 federací dvou celků, České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky.